

Orta Çağın Sönmeyen Ateşi Neftin Formülü Üzerine

Doğan Mert Demir*

Giriş

Orta Çağ tarih yazımında akılcı bir nitelik aramak fazlasıyla beyhude bir çabadır. Zira müerrihin anlatı oluştururken taşıdığı kaygılar günümüz tarihçisinin kaygılarından oldukça uzaktadır. Orta Çağda yaşayan bir müerrihin metni doğrudan kamuoyuna sunmak gibi bir niyeti yoktur. Bu metinler bize dönemin entelektüellerinin genel eğilimleri ve onların konuya bakışı hakkında bir ipucu sunar. Tabii bu noktada kronografya yazarı ve iktidar ilişkisini de iyi değerlendirmek gerekmektedir. Bu yüzden kaynakların “*sur*”, “*gizem*” ve “*efsane*” adı altında servis ettikleri bilgilerin günümüz tarihçisi tarafından yeni zeminlerde tartışılması gerekmektedir. Farklı kültürlerin kendi savaş gelenekleri doğrultusunda farklı isimlerle andıkları lakin İslam toplumları tarafından “neft” adıyla anılan silah da benzer bir “*gizlilik*” sarmalına sarılmıştır. Çalışmamıza esas problem teşkil eden mesele ise silahın günümüz tarihçiliğinde de bu sarmalların içinde kalmasıdır. Zira silahın formülü ve ortaya çıkışı ile ilgili meseleler hala Orta Çağın efsanevi tarih-yazım anlatılarından uzağa gidememiştir. Bizim bu çalışmadaki esas amacımız hammaddesi, imalatı ve kullanımını “*gizlilik*” sarmalında kalmış olan bir Orta Çağ silahının tarihsel süreç içerisindeki üretimini gün yüzüne çıkartmaktır.

Bu silahın formülü ve üretimi ile alakalı Orta Çağ İslam dünyasına ait metinlerde birçok tarifile karşılaşılabilir. Biz çalışmamızda silahın Rum ateşi adı altında Bizans dünyasında ilk ortaya çıkışından başlayarak İslâm dünyasına geçişini ve gelişimini ele alacağız. Çalışmada silahın hammadde ve üretim biçimlerinin açıklanması bağlamında 12. asra ait olan Mardî et-Tarsûsî'nin *Tabsıratu Erbâbi'l- Elbâb fi Keyfiyyeti'n- Necât fi'l Hurub*¹ adlı eserdeki formülleri temel alınacaktır. Bu eserin

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Antalya/TÜRKİYE, doganmdemir@gmail.com ORCID: 0000-0002-9787-2053

1 Eser harp tarihinin birçok meselesi hakkında ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Türk bilim camiasına Erkan Göksu tarafından tanıtılmıştır. Tanıtım için bk. Erkan Göksu, “Mardî et-Tarsûsî'nin “*Tabsıratu Erbâbi'l- elbâb fi Keyfiyyeti'n- Necât fi'l Hurub*” adlı eseri ve Orta Çağ “İslam Tarihçiliği Bakımından Önemi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 2010, s. 291- 307; Eser'in Ayasofya Nüshası Muhammet Hekimoğlu tarafından tahkik edilmiştir; Mardî b. Ali b. Mardî et-Tarsûsî,

seçilmesinde çeşitli etmenler bulunmaktadır. Öncelikle bu eser çok yüksek ihtimalle kendi devrinde neft üretimi için bir rehber mahiyeti taşıyordu. Devrin Sultanı Salâhaddin Eyyûbî'ye sunulan bu eserde kullanılması gereken hammaddelerin ölçüleri oldukça hassas verilmiştir. Bu bağlamda eser, silahı yapan kişiye nasıl yapılacağını anlatır bir dille yazılmış ve oldukça didaktik bir üslup kullanılmıştır. Bu eseri seçmemizdeki diğer önemli bir husus ise devrin harp sanatlarına dair yazılan ve neft hakkında bilgi veren diğer yazmalar üzerine yapılmış çalışmalar olması fakat bu eser hakkında bu tarz bir çalışmanın olmamasıdır². Her ne kadar kullanacağımız formüllerde Tarsûsî'nin bu eseri temel alınacak olsa da Muhammed b. Mengli'nin "*el- Hîyel fi el- Hurûb ve Fethü'l Mednâ'in ve Hıfzu'd- Durrâb*"³ adlı eseri ile Hasan el- Rammah'ın "*Kütübü'l Furûsiyye fi Resmü'l Cihâdü'l Mahtûtat*"⁴ adlı eserinde neft silahı ile alakalı olarak kullanılacaktır. Yukarıda saydığımız eserler devirlerinin silah teknolojisi üzerine yazılmış rehber mahiyeti taşıyabilecek eserlerdir. Bu bağlamda dönemin Bizans, İslâm ve hatta Kıptî toplumlarınca "kronografya" mahiyetinde hazırlanmış eserlerin neft hakkında kullandıkları ifadelere başvurarak silahın İslam dünyasında sahip olduğu teknolojinin tarihsel sürecine ışık tutmaya gayret göstereceğiz.

Bir Silah Yaratmak

Ateşin insan tarafından kontrol edilmesi ve onu savaşın bir etkeni haline getirmesinin tarihsel kökenleri antik döneme dayanmaktadır. Savaş teknolojileri her zaman ateşi kontrol edebilmenin üzerinde gelişmiş ve modern harp tarihinin

---

Tabsıratu Erbâbi'l- Elbâb fi Keyfiyeti'n- Necât fi'l Hurûb, tah. Muhammet Hekimoğlu, 2009, Ankara; Eserin Oxford Bodleian Library'de bulunan nüshası ise Calude Cahen tarafından hem tenkitli neşir hem de kısmî olarak Fransızca tercüme edilmiştir; Claude Cahen, "Un Traité D'armurerie Composé Pour Saladin", *Bulletin D'études Orientales* 12 (1947-1948), s. 103-163. Eser son olarak 2012 senesinde Fransa'da Arapça olarak neşredilmiştir; Mardi ibn Ali ibn Mardi al- Tarsusi, *Description et éloge du tir à l'arc*, not. Lucien- Jean Bord- Abu Hamid Sakhr ibn Husein, Jean- Pierre Mugg, Paris 2012.

- 2 Orta Çağ İslam dünyasında neft konusunda teferruatlı formül içerik üreten birçok yazar bulunur. Bunlardan en önemlisi Muhammed b. Mengli'dir. Muhammed b. Mengli neft bağlamında verdiği bilgiler Tarek M. Muhammad tarafından oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Biz bu yüzden Mengli'nin kayıtlarını yeniden değerlendirmeyecek, Tarsûsî'nin formülleriyle karşılaştırmak için kullanacağız. Bk. Tarek M. Muhammad, "Ibn Mangli and Naval Warfare: The Question of Greek Fire between the Muslim and Byzantines", *International Journal of Maritime History*, C XXI/1 (2009), s. 55- 80.
- 3 Muhammed b. Mengli, *el- Hîyel fi el- Hurûb ve Fethü'l Mednâ'in ve Hıfzu'd- Durrâb*, tah. Nebil Muhammed Abdü'l 'Aziz, Kahire 2000.
- 4 Hasan el- Rammah, *Kütübü'l Furûsiyye fi Resmü'l Cihâdü'l Mahtûtat*, *Bibliothèque nationale de France*, Arabe. 2825.

en önemli silahları bu çabaların sırtında yükselmiştir. İlk dönemlerde önemli olan ateşin kalıcılığını sağlamak ve kuvvetini arttırmaktı. Bu bağlamda kaynaklarda karşımıza ateş gücünü kontrol etmek için çıkan ilk formüller silahlardan biri Thukydides'in Peloponnesos savaşlarına dair yazdığı kronografyasında karşımıza çıkar. Thukydides eserinde sülfür, zift ve tahta kullanılarak yaratılan bir ateşten bahsetmektedir⁵. Bu bağlamda yazılı kaynaklarda karşılaşılan ilk ateşli silah formülünün M. Ö. 415 yılına tarihlendiğini söyleyebiliriz⁶. Bu teknoloji uzun yıllar içerisinde gelişerek devam etmiş devam eden savaşlar neticesinde daha etkili formüller ortaya çıkmıştır. Zira antik döneme ait sayısız yangın çıkartıcı silah formülü bulunmaktadır⁷.

7. yüzyıla gelindiğinde Müslüman- Bizans savaşları çevresinde ortaya çıkan yeni bir ateşli silahla karşılaşırız. İslam devletinin özellikle Muaviye döneminden itibaren hızla teşkilatlanan deniz kuvvetleri, Bizans deniz kuvvetlerini bir zamanlar iç deniz olarak andığı Akdeniz'de büyük sıkıntıya sokmuştu. Önce Kıbrıs üzerinden tehdit edilen Bizans, 655 senesinde *Phoinikous* mevkiinde İslam donanması tarafından tarumar edildi⁸. İslâm deniz kuvvetlerine bağlı filolar Bizans deniz sahası üzerine olan saldırılarına devam etti ve kısa süre içerisinde Kos, Sakız, Girit, Rodos gibi İmparatorluğun başkentine uzanan birçok ada İslâm donanmasının saldırılarına uğradı⁹. Müslüman deniz kuvvetleri Ege üzerindeki bu hattı ele geçirdikten sonra İstanbul'a yöneldi. Köşeye sıkışmış haldeki

- 5 Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, trans. Charles Forster Smith, V- II, London, 1956, s. 401.
- 6 Henry W. L. Hime, *Gunpower and Ammunition: The Origin and Progress*, New York, 1904, s. 31.
- 7 Alex Roland, Secrecy, "Technology, and War: The Greek Fire and the Defense of Byzantium, 678- 1204", *Technology and Culture* 33/4 (1992), s. 657.
- 8 Abdullah bin Abdül-Hakem, *Kıtab-ı Fütûh-u Mısır ve Ahbarha*, Leiden 1920, s. 189-191; İbnü'l Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil Fi't -Tarih Tercümesi*, C III, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1989, s. 121-124; Tabarî, *The History of al- Tabarî*, Vol. XV, Trans. R. Stephen Humphreys, New York 1990, s. 76; Lewis, Archibald L., *Naval Power and Trade in the Mediterranean A.D. 500-1100*, New Jersey 1951, s. 57; Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 2011, s. 235.
- 9 Nüveyrî, *Nihâyetü'l Arab fı Fünûnü'l Adab*, C XXIV Thk. Abdülmecid Tarhini, Beyrut 2004, s. 209; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân: Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda, İstanbul 2013, s. 270; E. W. Brooks, "The Successors of Heraclius to 717", *The Cambridge Medieval History*, ed. H. M. Gwatkin-J. P. Whitney, Vol II, New York 1913, s. 397; Michael the Syrian, *The Chronicle of Michael the Great Patriarch of Syrians*, Trans. Robert Bedrosian, New Jersey 2013, s. 131; Âdem Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2009), s. 106; Casim Avcı, "Müslüman Araplar Tarafından Bizans Başkenti İstanbul'a Düzenlenen Askeri Seferler", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan-Turhan Kaçar, İstanbul 2017, s. 249.

İmparatorluğun ise başkentini koruyabilmek için Rum ateşi adı verilen silahı geliştirdi. Bizans metinlerinde geçen savaş anlatısı, Helioupolisli Kallinikos adlı bir mühendisin bu silahı icat ettiği üzerine kurulur¹⁰. Bizans bu silah sayesinde başarıya ulaşmış, İstanbul kurtarılmıştı. İslam deniz kuvvetlerinin hızlı ilerleyişine ise güçlü bir darbe vurulmuştur. Zira 679 senesinde seferden çok az sayıda gemi Suriye ve Mısır sahillerine dönebilmiştir¹¹. Bu açıdan bakıldığında silahın, savaşın kaderini nasıl etkilediği düşünülürse, düşman kuvvetleri üzerindeki etkisini günümüzdeki nükleer silahlarla karşılaştırmak abartılı olmayacaktır¹². Bizans ilerleyen süreçte silahın tasarımına düşman psikolojisini de etkileyecek bir eklenti yapmıştır. Sifon sisteminin güvertede bulunan ateş püskürtme kısmına aslan ve diğer hayvan başları şeklinde yapmaya başlamıştır¹³. Böylelikle Rum ateşi püskürten sistem düşmanın gözünde bir sembole bürünmüş ve ciddi bir psikolojik etki bırakmış olmalıdır.

Bizans'ın ateş üzerinde hakimiyet kurarak geliştirdiği silahın Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlaması çok geç olmadı. İslam literatüründe “neft” adıyla anılan bu silah 715-717 seneleri arasında yürütülen İstanbul kuşatmasında Müslüman deniz kuvvetlerinin teçhizatları arasına girdi¹⁴. Tarek M. Muhammed İslâm kaynaklarında ilk kez kullanılan neft ifadesini “*ham petrol*” olarak değerlendirmektedir¹⁵. Fakat bu oldukça aceleci bir yorum olarak görünüyor. Zira İslâm donanması nazarıımızca bu kadar zaman içerisinde aynı etkiye ve özelliklere sahip olmasa da benzer bir formül geliştirmiş olabilir.

Rum ateşi ifadesi özel bir silahı tanımlamak için kullanılmaktaydı. Rum ateşinin ayırt edici özelliği sıvı olması, suyun üzerinde hareket edebilmesi ve gemiden püskürtülebilmesiydi¹⁶. Neft ise daha geniş bir anlam taşımaktadır. Zira İslâm savaş literatüründe “neft” adı verilen silah sıvı halde gemiden püskürtülen silahı tanımladığı gibi oklarla ya da mancıklarla fırlatılan yanıcı silahı da tanımlar. Müslüman deniz kuvvetlerinde Rum ateşinin daha benzer özelliklerle görülmesi ise Ağlebîler dönemine rastlamaktadır. Zira Muhammed b. İzârî, Ağlebî

10 Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Trans. Cyril Mango- Roger Scott, Oxford 1997, s. 494.

11 S. Runciman, “Deniz Kuvvetlerinin Orta Çağ Tarihindeki Rolü”, *III. Türk Tarih Kongresi*, 15-20 Kasım 1943. TTK (2010), s. 158; Lewis, *age.*, 61; Avcı, *agm.*, s. 250.

12 H. R. Ellis Davidson, “The Secret Weapon of Byzantium”, *Byzantinische Zeitschrift* 66/1, s. 61.

13 Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 207.

14 *Kütübü'l-Uyun ve'l-Hadâik fî Ahâr el-Hakâik*, tah. M. J. De Goeje, Leiden 1871, s. 24-25

15 Tarek M. Muhammad, *agm.*, s. 58.

16 Alex Roland, *Secrecy*, *agm.*, s. 657.

donanmasında “sıvı ateş” püskürtme özelliğine sahip “harraka” tipi gemilerin kullanıldığı bilgisini vermektedir¹⁷. Dönemin Arap şiiirinde de ateşli silahların sistemleri hakkında bilgi bulmak mümkündür. Zira İbn Hamdis’in bir şiiirinde bakırdan yapılmış ateş püskürtme makinelerinden neft ateş topları püskürtüldüğü ve bunun volkanik bir yangın çıkarttığı kaydı bulunmaktadır¹⁸.

İslâm denizciliğinde neftin bir diğfer kullanım alanı da sahil güvenlik için şişelenerek denize döşenmesidir. Seramik ya da cam şişelere doldurulan neft ateşe verilerek sahilde uygun yerlere döşeniyor ateşe verilmesi sonucunda ise suyun üzerinde sönmeyen bir yangın çıkartıyordu. Seramik şişelerin varlığı konusunda bugün birtakım tartışmalar bulunmaktadır¹⁹. Zira bir grup sanat tarihçisi ve arkeolog özellikle Suriye liman kazılarında elde edilen bu seramik çömlleklerin neft şişesi değıil koku ve cıva gibi kıymetli sıvıların taşınması için kullanılan çömllekler olarak değıerlendirir. Bu argümanlarını ise şişelerin bazılarının üzerindeki süslemelere dayandırmaktadırlar. Öncelikle bu süs ve oluk şeklindeki işlemlerin temel sebebi çarptığında kırılmayı kolaylaştırmak olabilir. İkinci olarak biz bu çömlleklerin sadece neft için kullanıldığını iddia etmiyoruz. Bu şişeler neft için kullanılabilceğı gibi aynı zamanda kıymetli sıvıların da nakliyesinde kullanılmış olabilir. Fakat şu bir gerçektir ki bu formdaki seramik çömllekler kesinlikle neft şişelenmesinde kullanılmaktaydı. Zira Hasan el- Rammah’ın “*Kütübü’l Furûsiyye fi Resmü’l Cihâdü’l Mahtûtat*” adlı eserinde neft şişesi olarak liman kazılarında çıkartılan çömllek örneklerinin aynı formunda şişeler resmedilmiştir²⁰.

Dönemin tüm kaynaklarından anlaşılacağı üzere sıvı ateşin gemilerden püskürtüldüğü bir teknolojiye Müslüman deniz kuvvetleri 9. yüzyılda tamamen ulaşmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz neft sistemini tanımlayan kaynaklarının yanı sıra, dönemin kronografyalarında da neft, deniz savaşlarına ait anlatıların sıradan bir etmeni haline gelir²¹. Zira Mısır Kıpti Kilisesinin kayıtlarında dahi neft ifadesi ile karşılaşırız²². Buna rağmen Orta Çağ denizcilik tarihi konusunda

17 Muhammed b. İzârî, *el- Beyânü’l Mağrib fi Ahbâr Mulûk el- Endülüs ve’l Mağrib*, C I, Tunus, 2014, s. 146.

18 *Divân-ı İbn Hamdis*, tah. İhsân Abbas, Beyrut, 1960, s. 239.

19 Tartışmaya sebep olan seramik formu için bk Ek. 1.

20 Hasan el- Rammah, *Kütübü’l- Furûsiyye fi Resmü’l -Cihâdü’l- Mahtûtat*, Bibliothèque nationale de France, Arabe. 2825, vr. 100. Hasan el Rammah’ın eserindeki çizim için bk. Ek. 2.

21 Bu noktada birçok savaş anlatısında sayısız örnek vermek mümkündür. Doğrudan İslâm tarihi kaynaklarından Kıpti tarihlerine ve hatta Bizans kaynaklarına kadar geniş bir kaynak grubunda Müslümanların neft kullanımını hakkında malumat edinmek mümkündür.

22 Sawiris İbn al-Mukaffa’, *History of the Patriach of the Egyptian Church Known as the History of the Holy Church(849-880)*, Vol. II, Part. I, Trans. Yassa Abd al- Masih, O. H. E. Burmester, Le Caire 1943, s. 62.

oldukça önemli çalışmalar yürüten John H. Pryor Müslümanların bu silahı geliştirmiş olması konusundaki kanıtların az olduğu yorumunu yapar²³. Pryor'un bu yorumu dönemin kaynaklarını görmezden gelen bir yorumdur. Zira yukarıda da zikrettiğimiz üzere dönemin kaynakları 9. yüzyıla gelindiğinde gemilerden püskürtülen sistemin varlığı konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır.

Bu tarz ateşli silahlar mütemediyen değişim göstermektedir. Aksi taktirde düşman kuvvetleri ikinci saldırı sırasında bu silaha karşı tedbir alabilir. Bu noktadan bakarsak Kallinikos tarafından icat edilen ve kaynakların Rum ateşini adını verdiği silah gerek Bizans gerekse İslâm dünyasında mütemediyen değişim ve gelişime uğramıştır. Silahın gelişimine dair en belirgin örnek üçüncü haçlı seferleri sırasında yaşanmıştır. Zira haçlı ordugahında Eyyûbî nefinin yanıcılığını engelleyebilecek bir zırh teknolojisi geliştirmiş. Eyyûbî kuvvetleri ise yanmayan bu zırha karşılık bir petrol ustası ile yeni bir formül geliştirmiştir²⁴. Buradan da anlaşılacağı üzere silahın formülü mütemediyen gelişim içerisinde.

Savaş teknolojisinde ilerleme genellikle devrimsel bir şekilde gerçekleşmez. Özellikle Orta Çağda savaş teknolojileri daha çok evrimsel bir ilerleme gösterir. Tarek M. Muhammad bu noktada Müslüman donanmasının ekipmanları arasında ilk adı geçen petrolün esasen Rum ateşini ile özdeş bir ekipman olmadığını söyler ve Müslümanların 9. yüzyılda Bizans gemilerinin ele geçirilmesiyle Müslümanların eline Rum ateşinin geçtiğinin ve bu tarihten sonra petrolün bu yönde ilerlediği yorumunu yapar²⁵. Bu noktada Rum ateşinin ortaya çıkışı ile ilgili kaynakların anlatsımı doğru değerlendirmek gerekmektedir. Zira deniz savaşlarında kullanılan silahın formülünün 7. yüzyılda bir anda ortaya çıkması akla yatkın bir fikir olamaz. Peki o zaman kaynaklar tarafından Heliopolis'de Kallinikos adında bir mühendis tarafından icat edilen şey nedir? Kaynaklardan yola çıkarak bu noktada üç farklı cevap verilebilir. İstanbul'u kuşatan Müslüman deniz kuvvetlerine karşı koyabilmek için icat edilen bu silahın, daha öncesinde daha az tesir edilen bir formülü Kallinikos tarafından geliştirilmiş olabilir. Diğer ihtimalde de şu veriyi değerlendirmek gerekir; icat hikayesinin temel kaynağı olan Theophanes

23 Pryor John H.- Jeffreys, Elizabeth M., *The Age of Dromon: The Byzantine Navy ca 500-1204*, Leiden 2006, s. 612.

24 Ebû Şâme el- Makdisi, *Kitâb er-Ravzateyn fî Ahbâr ed-Devleteyn*, trans. & tah. A. C. Barbier de Meynard, *Rec. Cr. Or.*, V, Paris, 1898, 13; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C XII, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1991, s. 49- 50.

25 Tarek M. Muhammad, agm., s. 58.

Confessor, silahı icat eden Kallinikos'un bir mühendis olduğu bilgisini verir²⁶. Buna ek olarak Theophanes'in verdiği diğer bir bilgi ise dromonların sifonlarla donatılmasıdır²⁷. Bu iki bilgi ışığında baktığımızda Helioupolisli Kallinikos tarafından geliştirilen silah, püskürtülen sıvının formülü değil, doğrudan sifonun kendisidir. Fakat biz bu iki görüşün ötesinde ve elimizdeki veriler ışığında konuyu değerlendirdiğimizde icat edilenin sadece formül ya da püskürtme mekanizması olmaktan ziyade tüm bu aşamaları barındıran bir sistem olduğu kanaatindeyiz. Peki yukarıda sözünü ettiğimiz “mitleştirme” nasıl bir sürecin sonucu, ne gibi söylemlerle ortaya çıkmıştır?

Bir Mit Yaratmak

Bir meseleyi aslına uygun olmasa da sırlarla dolu olduğu izleniminde sunmak sadece bugünün değil, tarihin her devrinin ilgi geçen fenomenlerinden biridir. Zira bugün nasıl hiçbir sırrı olmayan meseleler dikkat çekiciliğini arttırmak için “şifre” kisvesine büründürülüyorsa, tarihin daha eski dönemlerinde de bir şeyleri sır ve gizem içerisinde göstermek sıra dışı bir durum değildi. Fakat tarih diğer “bilim” alanlarının aksine kendi hafızasını çok geç yeniler. Tarihsel hafızanın geç yenilenmesi ise meşrulaştırılan yanlışlarla sonuçlanır. Zira bizim tarihsel hafızamızda “*galat-ı meşhur lugat-ı fasihten evladır*”. Orta Çağ'ın farklı toplumlarınca, farklı isimlerle anılan fakat muhteviyatı gereği “sıvı ateş” olan neft silahı bu meseleden payına düşeni fazlasıyla almıştır. Silahın ilk ortaya çıkışından, formülüne kadar birçok konu kaynakların efsanevi ifadeleri hiç sorgulanmaksızın kabul görmüş ve hatta bazı ifadeler büyük bir abartıyla bilimsel metinlere servis edilmiştir. Böylelikle ateşli silahlar tarihinin gelişiminde kilit role sahip olan ve kendi içerisinde ciddi bir bilimsel faaliyet barındıran bu silah maalesef popülist “sır”ların gölgesinde kalmıştır.

Silahın “sır” ve “gizlilik” mitini besleyen en temel kaynak *Constantine Porphyrogenitus*'un *De Administrato Imperio* adlı eseridir. Eserde sıvı ateşin formülü istenirse, verilmemesi gerektiği ve isteyenlere bu silahın formülünü Bizans İmparatoruna bir melek aracılığı ile Tanrı tarafından gönderildiğini söylemesi öğütlenir²⁸. Constantine Porphyrogenitus'un ifadeleri bir mitin oluşumu bakımından öneme sahip olduğu kadar aynı zamanda dönemin algılarını görmek içinde oldukça kritiktir. Zira her ne

26 Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Trans. Cyril Mango- Roger Scott, Oxford 1997, s. 494.

27 Theophanes Confessor, *age.*, s. 493.

28 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Trans. R. J. H. Jenkins, Colombia, 1967, s. 69.

kadar bu silahın formülünün günümüze uzanan gizliliği bir “mit” olsa da bu ifade ve bu ifadeyi üreten entelektüel çevre bu söylemi yaymış olmalıdır ki günümüzde bu silahın hala gizliliğini aynı minvalde sürdüren bir mit bulunmaktadır. *Constantine Porphyrogenitus* elbette bu silahın formülünün kendi ifade ettiği gibi bulunmadığını biliyordu. Zira o, eserinin diğer bir bölümünde dönemin kaynaklarınca genel kabul görmüş Rum Ateşi'nin icadı anlatısını neredeyse aynı cümlelerle aktarmaktadır²⁹. Burada onun bu miti ortaya atmasındaki temel sebep ellerindeki formülün gücü ve bu gücün paylaşılmasını engellemektir. Bir meseleyi meşru göstermenin Orta Çağdaki en kolay yollarından biri dini argüman ile desteklemektir. Zira formülün sırrının tanrısal bir altyapıya oturtulması dönemin tarih yazımı açısından pek şaşırtıcı görünmemektedir.

Miti besleyen ikinci bir efsane ise sırrının sadece iki aile tarafından biliniyor oluşudur. Kaynakların oluşturduğu efsaneye göre silahın formülünü İmparatorluk ailesi ve Lampos adlı bir aile muhafaza etmekteydi. Fakat bu mit dönemin doğasıyla doğrudan çelişmektedir. Zira Bizans tahtı neredeyse her daim büyük bir kaosun beşiği olmuş. İmparatorluk defalarca kez farklı haneler tarafından yönetilmiş ve birçok imparator öldürülmüştür. Lampos ailesine gelecek olursak Bizans toplumunda yüzlerce yıl varlığını sürdüren hanelerin varlığından haberdar olmamıza rağmen Lampos böyle bir hane değildir³⁰. Bu açıdan bakıldığında sırrın saklanması miti de rasyonel değildir ve dönemin kaynaklarınca oluşturulmuş bir efsaneden ibarettir.

Bu mitin Bizans literatüründe kırılması ise 12. yüzyıla rastlar. Zira Marcus Graecus, Liber Ignium adını verdiği eserinde silahın formülünü yazıya aktarmıştır³¹. Marcus Graecus'un formülü oldukça kompleks olmasına rağmen temelde “sülfür, zift, sarcocolla, petrol, tuz, tomurcuk yağı ve krem tartar” bileşenlerinden oluşur³². Bu bağlamda bakıldığında aslında sırlı veya saklı bir formül olmadığı gayet açıktır. Zira Marcus Graecus'un verdiği formül dönemin bilinen neredeyse tüm ateşli silah formülleri ile çok yakın hammaddeler ihtiva etmektedir. Fakat bu sır miti uzun süre manipüle edilerek yeni bir algı yaratılmıştır. Bu noktada “*teknoloji, insanların kasıtlı olarak manipülasyon yaptığı bir alan olarak tanımlanabilir*”³³ Bu bütün ötesine geçip, silahın formüllerinden bahsedecek olursak;

29 Constantine Porphyrogenitus, *age.*, s. 227.

30 Alex Roland, *Secrecy*, agm., s. 666-668.

31 Alex Roland, *Secrecy*, agm., s. 663, 666.

32 Henry W. L. Hime, *age.*, s. 32; H. R. Ellis Davidson, agm., s. 61.

33 Alex Roland, *Secrecy*, agm., s. 662.

Efsaneden Gerçeğe Bir Silahın Formülü

Neft İslâm savaş teknolojisine hızla entegre olduktan sonra sadece bir deniz silahı olmamış, savaşın her alanında aktif bir şekilde kullanılmıştır. 8. yüzyılda adının zikredilmesinin ardından neredeyse tüm savaşların asli etmeni haline gelmiş ve birçok savaşın kaderini belirlemiştir. İlerleyen yüzyıllarda ise silahın formülünün yazılı kaynaklara aktarıldığını görüyoruz. Bu noktada bizim temel alacak olduğumuz formüller Tarsûsî'nin formülleri olacaktır. Fakat bu formülleri devrin diğer kaynaklarındaki formülleriyle de mukayese edeceğiz. Formüllerin çevirisi yapılırken Tarsûsî'nin Arapça metni esas alınmış fakat özellikle terminolojik zorluklarda Claude Cahen'in de Fransızca tercümesinden faydalanılmıştır. Bizim kullandığımız metin Bodlein Library yazmasına dayanmaktadır. Fakat yer yer Muhammed Hekimoğlu tarafından tahkik edilen Ayasofya nüshası ile de karşılaştırılmıştır.

Tarsûsî'nin eserinin bilinen iki adet yazması vardır. Bunlardan bir tanesi Ayasofya diğeri ise Bodlein Library'de bulunmaktadır³⁴. Eseri Orta Çağ harp tarihi çalışmaları için önemli kılan özelliği, yapımı hakkında malumat verdiği silahların yapım süreçlerini tüm ayrıntısı ile şeffaf bir şekilde aktarmasıdır. Erkan Göksu eser hakkında; “Orta Çağ İslâm âleminde kaleme alınan harp sanatı konulu eserlere nazaran daha kapsamlı ve teknik malumat içerdiği söylenebilir.” demektedir³⁵. Tarsûsî'yi özel kılan bir etmende sadece kullanılacak maddeleri değil aynı zamanda kaynatma ve pişirme şekilleri hakkında ayrıntılı bilgi vermesidir³⁶. Tarsûsî'nin vermiş olduğu formüller şu şekildedir;

1- Oldukça yanıcı ve neftlerin etkili olduğu her alanı etkileyen bir yapay neftin tanımı

Bir sürahi iyi kalite yağ ve toz haline getirdiğin bir mann? taş kireci al, bunları kuvvetli bir şekilde sallayarak karıştır ve bu karışımı hemen damıtıcıya uyarladığın bir imbikiçine yerleştir. Bir plaka (?) al ve bunu her şey distile oluncaya (damıtıluncaya) kadar, canlı bir ateş üzerine yak. Distile edilmiş (damıtılmış) olan yağı al, buna önceki gibi toz haline getirilmiş olan yeni taş kirecinin bir bölü on ikisini ilave et ve aynı şekilde yeniden distile et (damıt). Ve distile edilenle (damıtılanla) benzer bir

34 Mardî b. Ali b. Mardî et-Tarsûsî, *Tabsvatu Erbâbi'l- Elbâb fi Keyfiyeti'n- Necât fi'l Hurûb*, tah. Muhammed Hekimoglu, 2009, Ankara, s. IV.

35 Erkan Göksu, agm., s. 297.

36 Tarek M. Muhammad, agm, s. 68.

on altıda bir taş kirecini işle ve üçüncü kez distile et(damıt). Sonuçta elde edilen malzeme üzerine nefin dörtte birini ilave et: kullanılması uygundur ve benzersiz bir yanma özelliğine sahiptir³⁷

2- Dikkat çekici ve gizli bir nefin tanımı

İskenderiye çevresine yayılmış olan *eşbek* ağaç kavunu yemişini al, (ekşi meyveli küçük ağaç kavunu), üzerindeki kabuğu çıkar, çürümeye bırak ve zeytin için yapılanla aynı şekilde yağını çıkarmak için sık. Şiddetli kaynama noktasına gelene ve ateş limitine ulaşana kadar ateşte pişir. Üzerine veya içine erguvan ağacı balsamı ilave et ve kullan. İnanılmaz bir Őey³⁸.

3- Diğer Őekil

Karaçayır otu yağını al, ateşte pişir ve yanma noktasına gelene kadar kaynat, sekizinci (formüldeki) nefi ilave et ve kullan³⁹.

4- Aktif nefin bileşimi

Asbah verniği, yani bir önce sözü edilen ağaç kavunu yemişini (*eşbek*), bir parça çözünmüş sandarak, bir parça reçine ve bitkisel çay nefine ilave et, hepsini karıştır, pişir ve kullan: durdurulamayan bir ateş oluşturulmasını sađlar⁴⁰.

5- Oklarla fırlatılan bir nefin tanımı

Biraz sülfür; bir parça reçine, bir parça kolofan; bir parça keten ip (sas) veya buğday kepeği ile karıştırılmış toz haline getirilmif kamyş (hasır). Ezilecek olanları ez, yakacağın hepsini karıştır böbrek yağından al, bu yağdan bir parça al, karıştır, bu malzemelerin tümünü ince keten içine doldurarak sar üzerine böğürtlenin dış kısmı ile kapla, okunun demirinin orta kısmını bunun içine koy, üzerini sar, içine küçük bir köz at veya dış kısmını ateşe ver, fırlat ve havayla temas ettiği anda, sönene kadar yanmaya devam eden büyük bir alev halinde yanmaya bařlar⁴¹.

6- Öncekinden daha ustaca bir işlem

Hepsinden birer parça olmak üzere sülfür, vernik, kolofan, sarı amber; bir parça

37 Mardi et-Tarsüsi, "Tabsıratu Erbabı'l- Elbâb fi Keyfiyyeti'n-Necât Fi'l-Hurûb", Trans. C. Cahen, "Un Traité D'armurerie Composé Pour Saladin", *Bulletin D'études Orientales* 12 (1947-1948) s. 122.

38 Mardi et-Tarsüsi, "Tabsıratu...", s. 122.

39 Mardi et-Tarsüsi, "Tabsıratu...", s. 122.

40 Mardi et-Tarsüsi, "Tabsıratu...", s. 122.

41 Mardi et-Tarsüsi, "Tabsıratu...", s. 123.

kuru ve parçalara ayrılmış at gübresi; hepsini çok iyi karıştır, okunun demirinin orta kısmını keten ve kireç dolgusu ile sar, içine bir parça köz at veya bir yerinden yak ve fırlat: bu alev alır ve sönmez.

7- Başka karışım (yumurta kabuğu içine atılır)

Eritilmiş sandarak, hacmi küükürtlü su ile seyreltilir, yani neft ve eşit miktarda kolofan, bu bileşim içi boşaltılmış ve içine dolum yapmak için ateşe yaklaştırılan bir yumurta kabuğu içerisine konular istenilen şeyin üzerine doğru fırlatılır ve kırıldığında bir ok demirini erime noktasına kadar yoğun bir şekilde kızartırsın, bu bölgeye doğru fırlattığında, alev alır ve yanar⁴².

8- Mancınıkla fırlatılan bir aktif neft üretilmesi

Katran 10 *rattl.*, reçine 3, sandarak ve vernik, her birinden 1,5, iyi kaliteye sahip sülfür (her tür topraktan arındırılmış) 3; eritilmiş saf yunus balığı yağı 5; çözüdürülmüş keçi böbreği yağı, aynı oranda; katranı erit, üzerine bu yağları koy, ardından reçineyi ilave et, tamamen erittikten sonra; diğer malzemelerin tamamını toz haline getir, pişen malzemeye geri gel, ateşi yak ve tümü tamamen birbirine karışana kadar pişir. Savaş sırasında kullanmak istiyorsa, bir bölümünü al, sülfürün yaklaşık onda birini ilave et (neft adı verilir) (rengi yeşile doğru çalar ve eskimiş yağ görünümündedir); tümünü bir çanak içine yerleştir, neredeyse tutuşuncaya kadar kaynat; çömleği bir keçe kullanarak al (çömlek pişmiş topraktan olmalıdır). Mancınık kullanarak istediğin şeyin üzerine fırlat: söndürülmesi mümkün olmayan bir şekilde yanar⁴³.

9- Su üzerinde yüzebilen ve gemileri yakmak için mükemmel bir neft üretimi

1 parça katran; biraz sülfür (yani neft); reçine aynı oranda: sandarak (aynı oranda), saf ve berrak yunus balığı yağı (aynı oranda), keçi böbreği yağı (aynı oranda); sarı küükürt (aynı oranda). Ezilecek olan her şeyi ez. Katranı kazan içerisinde bir süre ateşte tut ve kaydığı sırada sandarak ekle ve karışuncaya kadar ez, bu işlemi tamamladığında tamamı eski yağdan olan mineral sülfürü üzerine at ve kaldır. İçinden alman gerektiğinde, alev alma noktasına geldiğini gözlemleyinceye kadar kaynat ve yakmayı istediğin gemilere doğru su üzerinden gönder. Büyük bir yangın meydana getirir ve söndürülmesi mümkün olmayan bir şekilde su üzerinde hareket eder⁴⁴.

42 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 123.

43 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 123.

44 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 123.

10- Diğer neft

İstediğin Şekilde, sandarak (...?); çekirdek yağı üzerine at ve vernik *f.ragh*? gibi pişir; bu iŐlem tamamlandığında ve iyice gözlemlendiğinde, bir imbik içerisinde damıt (aynı Şekilde tuğlayı da ısıt ve (?) olana kadar yavaŐ yavaŐ snmeye bırak; tuğlayı (...?) gibi kır, damıt. Damıtılmış olan malzemeden, ateşi koymak için lazım olacağından, erguvan ağacından verniğin yaklaşık onda biri kadar ilave et, bunları Şişelere koy ve fırlat, üzerinden de alevde kızarıncaya kadar ısıtılmıŐ okları gönder. Alev aldığında, bunu durdurmanın hiçbir yolu yoktur⁴⁵.

11- Bir diğer olağanüstü neft

İstenilen miktarda tütsü al, bunları toz haline getir ve kendi hacminin üç katı hacimde asitli Şarap sirkесinin üzerine koy, imbik içerisinde distile et (damıt), bu istenilen (.....?)’dan ilave et ve fırlat, alevi snmez⁴⁶.

12- Bir diğer ustaca yapılan neft

zerine su dökülmemiŐ olan toz halinde kile yarısı kadar toz haline getirilmiş servi reçinesini ve yine aynı oranda toz haline getirilmiş siyah sülfür ilave et, tümünü defne yağı ile kalıpla ve saksıların içine koy, ve dilediğin gövdeye doğru fırlat, kısa bir süre güneŐte kurummasını bekle ardından erguvan ağacı yağı al ve bir kamıŐı buna bula ve fırlat (yaktıktan sonra). Olağanüstü bir alevle yanacak ve her Şeyi yakacaktır; yağ bir ŐiŐeye konulur ve ŐiŐenin zeri kırılırsa, çok daha fazla hareket olur⁴⁷.

13- At üzerindeyken alev ile nasıl eylem yapılır

İki kat keçeden eyer örtüsü al ve bunları ateşe karşı dayanıklı sıvı ile kapladıktan sonra atlara giydir, ateşe dayanıklı sıvı için alüvyonlu asbest *ratl* (?), akasya zamkı, dört kırmızı toprak boya, iki alçı taŐı, istediğin beyaz un, istediğin yumurtanın beyazı, her on *ratl* için bir *ratl* ekirdek; bunların her birini oldukça ince bir Şekilde az ve rastık gibi kalburdan geçir; hepsini karıştır ve çok asitli olmaması için su ile seyreltilmiŐ Şarap sirkесi ile hızlı bir Şekilde kalıba dk. Bu malzeme ile ilgili eyer örtülerinin tüm yüzeyini kapla. Ardından (atın çanlarının yerine yerleŐtirilebilecek) tercih ettiğin bir dolđu malzemesini al ve bunu yanıcı nefte bula, ince teli kapla ve bunu atın n ve arka kısmına ve krupu çevresine, eyerin üzerine bağla. Sen de

45 Mardı et-Tarsûsî, “Tabsıratu...”, s. 124.

46 Mardı et-Tarsûsî, “Tabsıratu...”, s. 124.

47 Mardı et-Tarsûsî, “Tabsıratu...”, s. 124.

iki kat keçe ile donatılmış büyük boy keten bezinden bir zırhı giyin, pantolonun da aynı malzemeden olsun ve bunları yukarıda açıkladığım bulamaca iyice bula ve zırhının çevresine, atın eyeri çevresine ve sırtına bağlı bu çan benzeri dolguları yerleştir, başının üzerine keçeden bir başlık tak ve bunu da bulamaca bula ve tepesine ve çevresine yine bu dolgu malzemeli parçalardan yerleştir. Ata bin ve elinin ya da ayağının açığa çıkmadığından emin ol. Ve at ile hızlı bir şekilde git ve geri gelerek oyun oyna, bu düşmanı korkutan bir harekettir, bir kez kargaşa çıktığında, büyük bir korkuyla gücü ondan alırsın⁴⁸.

14- Ateşi koruyan bir diğer yağ

Bakla ile bir alüvyonlu asbest (?) al ve bunları toprak boya ve biraz ebegümece ile kalıba dök; dilediğin şekilde kapla ve ateşe ver, hiçbir şey hissetmeyecektir⁴⁹.

15- Bir diğer benzeri

Bir parça balık tutkalı, şap, bir parça; çiğde suyu, bir parça. Tümünü şarap sirkesi ile karıştır, kapla ve kurumaya bırak⁵⁰.

16- Üzerine su döküldüğünde alev alan bir heykelin (?) tanımı (istersen yanar, söndürülürse ilk durumuna geri döner)

Sönmemiş kireç al, toz haline getir, cila, vernik, beyaz neft, sülfür ile karıştır ve bir heykel yap (??); üzerine su döktüğünde, alev alır⁵¹.

17- Sönmeyen bir ateşin tanımı

(Bir ay sonunda dahi), (yalnızca söndürmek için mümkün olan her şey yapılırsa ve Tanrı'ya yalvarmalar bir sonuç verirse sönebilir). Bu bilgelerin sakladığı bir sırdır ve yalnızca onları memnun eden cesur adamları açıklamışlardır. Ben bunu "*Esrâri'l-Mülûk*"⁵² adlı Mes'udi'nin kitabından kopyaladım.

Kuduz böceği gövdelerinden (ateş böceği adı verilenlerden) (çünkü geceleri bir alev gibi parlarlar) topla, bu eğer bulabilirsen en iyi türdür ve baklaların yeşil olduğu zaman doğarlar, eğer bunlardan bulamazsan, kırmızılardan topla. Kanatlarını at ve gövdesini saf siyah yağ (kurşun rengi) içinde veya daha iyisi yasemin esansı

48 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 124.

49 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 125.

50 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 125.

51 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 125.

52 Mes'udi'nin bu isimle bilinen bir eseri günümüze ulaşmamıştır.

içinde ez. Malzemeyi temiz bir şişe içine koy ve ağzını sönmemiş kireç ile kapat (yani yağ içerisinde kalıplanmış kireç, ince kesilmiş pamuk ve yakılmış tuz), şişeyi ısıt ardından taze gübre içine göm, bir ay boyunca her beş günde bir gübreyi yenile, bir ay sonunda gübreden çıkar, şişe içeriğinin altın gibi sarı bir verniğe döndüğünü göreceksin; elleme ve maruz kalmamaya özen göster çünkü bu ölümcül bir zehirdir. Üzerinde çalışmayı istiyorsan, kilden sağlam bir top (küre) ve iyi kurutulmuş *sas* al, bunları birleştir, ardından kasnı (galbanum) ve su ilave edilmemiş ve toz haline getirilmiş kireç al, malzemeyi kil içerisinde kasnı (galbanum) ve *sas* ile kalıp haline getir ve deniz veya genel olarak nehir kaplumbağası safrası ile kurut, ardından (gübre içinden çıkarılan malzemeyi) çıkar, bu karışımda topu (küreyi) (kireç) iyice ovala, kurumaya bırak ve üzerine at kılı veya kuş tüyünden bir fırça kullanarak, bu karışımdan bir kalıp koy. Bunu yak, bu ateş sönmez ve konulan kaplama oranından biraz daha uzun veya kısa süre devam eder, su veya toprak ile teması yanmayı artırır. Bunu söndürmeyi istiyorsan, bir keçeyi nemlendir ve sirke ile yıka, hızlıca (ateş topunu (küresini)) kapla, böylece söner⁵³.

Tercümesini verdiğimiz bu formüllerin 14. yüzyılda yazılan benzer bir eserdeki formüllerle karşılaştığımızda bir takım yeni maddelerin eklendiğini görebiliyoruz. Zira Muhammed b. Mengli'nin "*el- Hiyel fi el- Hurub*" adlı eserinde cıva ve arsenik gibi yeni maddelerin formüllere entegre edildiğini görmekteyiz⁵⁴. Bunun dışında sülfür ve kireç gibi birçok maddenin de formülde hala kullanıldığı görülmektedir⁵⁵. Tarsusî her ne kadar formüllerin nasıl pişirileceği konusunda daha çok ayrıntı verse de Mengli'nin saldırı sırasında nasıl kullanılacağı hakkında daha fazla bilgi verdiğini görüyoruz. Örneğin Mengli elde edilen sıvının şişelere nasıl doldurulacağı hakkında daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır⁵⁶.

Sonuç Yerine

Savaş kültürü dünya teknoloji tarihinin can damarını oluşturur. Teknolojinin medeniyetin değişimindeki itici gücünü düşünürsek savaş olgusunun dünyaya etkilerinin görüldüğünden çok daha derin olduğu anlaşılabilir. Orta Çağ bu medeniyetin şekillenmesinde kritik bir dönemi temsil etmektedir. Zira savaşın, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu Orta Çağda savaş teknolojileri de devamlı olarak gelişim üzerine kurulmuştur. İslâm- Bizans savaşları çevresinde

53 Mardî et-Tarsûsî, "Tabsıratu...", s. 125.

54 Muhammed b. Mengli, *el- Hiyel fi...*, s. 178, 181.

55 Muhammed b. Mengli, *el- Hiyel fi...*, s. 178- 181.

56 Muhammed b. Mengli, *el- Hiyel fi...*, s. 180.

genişleyen denizcilik kültürü ise birçok silahın oluşumuna ve gelişimine zemin hazırlamıştır. Zira bu dönemin deniz savaşları gemi teknolojisinden, silah teknolojisine kadar birçok konuda hızlı değişimlerin dönemi olmuştur. Bu minvalde ortaya çıkan ve Orta Çağ boyunca savaşların kaderini en çok belirleyen bu silah, İslam- Bizans çatışmaları kapsamında değişimin ve gelişimin sembolü olmasına rağmen, silahın gerek ortaya çıkışı gerekse gelişimi dönemin kaynaklarının manipüle ettiği bir hale bürünmüş, birçok çalışmada bu manipülasyonu mitleştirmiştir. Biz bu çalışma kapsamında Orta Çağ kaynaklarının dönemlerinin ruhuna uygun olarak içeriğini ve gelişimini perdelediği bu silahın formülü üzerinde durmaya çalıştık. Bunu yaparken mümkün olduğunca Orta Çağın İslam harp elemanlarınca kullanılan kaynaklardan faydalanmaya çalıştık. Zira bu kaynaklar hiçbir mite ve manipülasyona mahal vermeksizin silahın tarihsel konumuna ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak bu silahın esasen herhangi bir gizliliğe sahip olmadığı, bir grup kaynağın dönemin tarih yazım geleneğine uygun bir şekilde olayı gizleştirildiği kanaatindeyiz. Fakat günümüz tarihçiliği dönemin kaynaklarının yaklaşımını doğrudan yansıtmaktan ziyade bu ifadelerin nedenselleştirilmesi üzerine kurulmasını gerektirdiğinden biz de bu kaynakların hangi nedenlerle böyle bir tutum sergilediğini açıklamaya gayret gösterdik. Bu açıdan bakıldığında Orta Çağ tarih yazımının birtakım ifadelerinin dönemin şartları ile uyumlu olmadığı gayet açıktır. Ateşli silahların gelişiminde büyük bir yere sahip olan neft ilerleyen süreçte yine kendi içerisinde gelişime uğrayarak basıncın da ateşli silahlara entegrasyonu ile patlayıcı halini almış ve günümüz silah teknolojisinin temelini oluşturmuştur.

Kaynaklar

Abdullah bin Abdü'l- Hakem, *Kıtab-ı Fütûh-u Mısr ve Ahbarha*, Leiden 1920.

Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.

Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân: Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda, İstanbul 2013.

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Trans. R. J. H. Jenkins, Colombia, 1967.

Divân-ı İbn Hamdîs, tah. İhsân Abbas, Beyrut, 1960.

Ebû Şâme el-Makdisî, *Kıtâb er- Ravzateyn fî Ahbâr ed- Devleteyn*, trans. & tah. A. C. Barbier de Meynard, *Rec. Cr. Or.*, V, Paris, 1898.

Hasan er-Rammah, *Kıtâbü'l Furûsiyye fî Resmü'l Cihâdü'l Mahtûtat*, *Bibliothèque nationale de France*, Arabe. 2825.

İbnü'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, C III, XII, çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin, İstanbul 1989, 1991.

Kıtâbü'l Uyun ve'l-Hadâik fî Ahâr el-Hakâik, tah. M. J. De Goeje, Leiden 1871.

Mardî b. Ali b. Mardî et-Tarsûsî, *Tabsıratu Erbâbi'l- Elbâb fî Keyfiyeti'n- Necât fî'l Hurûb*, tah. Muhammet Hekimolu, 2009, Ankara

Mardî et-Tarsûsî, “Tabsıratu Erbâbi'l- Elbâb fî Keyfiyeti'n-Necât Fi'l-Hurûb”, Trans. C. Cahen, “Un Traité D’armurerie Composé Pour Saladin”, *Bulletin D’études Orientales* 12 (1947-1948).

Mardi ibn Ali ibn Mardi al-Tarsusi, *Description et éloge du tir à l’arc*, not. Lucien- Jean Bord- Abu Hamid Sakhr ibn Husein, Jean- Pierre Mugg, Paris 2012.

Muhammed b. İzârî, *el-Beyânü'l Mağrib fî Ahbâr Mulûk el- Endülüüs ve'l Mağrib*, C I, Tunus, 2014.

Muhammed b. Menglî, *el- Hiyel fi el- Hurûb ve Fethü'l- Mednâ'in ve Hıfzu'd- Durrûb*, tah. Nebil Muhammed Abdü'l 'Azîz, Kahire 2000.

Muhammed b. Menglî, *Kıtâbü't- Tedbîrâti's- Sultâniyye fî Siyâseti's- Snâ'ati'l- Harbiyye (tphkbasım)*, Haz. Selim Aydüz, İstanbul 2013.

Michael the Syrian, *The Chronicle of Michael the Great Patriarch of Syrians*, Trans. Robert Bedrosian, New Jersey 2013.

Nüveyrî, *Nihâyetü'l Arab fi Fûnûnü'l Adab*, C XXIV tah. Abdülmecid Tarhini, Beyrut 2004.

Sawiris İbn al-Mukaffa', *History of the Patriach of the Egyptian Church Known as the History of the Holy Church(849-880)*, Vol. II, Part. I, Trans. Yassa Abd al-Masih, O. H. E. Burmester, Le Caire 1943.

Tabarî, *The History of al-Tabarî*, vol. XV, Trans. R. Stephen Humphreys, New York 1990.

Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, Trans. Cyril Mango-Roger Scott, Oxford 1997.

Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, trans. Charles Forster Smith, v. II, London, 1956.

Araştırmalar

Apak, Âdem “Emeviler Döneminde Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XXVIII/2-(2009).

Roland, Alex Secrecy, “Technology, and War: The Greek Fire and the Defense of Byzantium, 678- 1204”, *Technology and Culture* 33/4 (1992).

Avcı, Casim, “Müslüman Araplar Tarafından Bizans Başkenti İstanbul’a Düzenlenen Askeri Seferler”, *Byzantion’dan Constantinopolis’e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan-Turhan Kaçar, İstanbul, 2017.

Cahen, Claude, “Un Traité D’armurerie Composé Pour Saladin”, *Bulletin D’études Orientales* 12 (1947-1948)

E. W. Brooks, “The Successors of Heraclius to 717”, *The Cambridge Medieval History*, ed. H. M. Gwatkin- J. P. Whitney, vol. II, New York 1913.

Göksu, Erkan “Mardî et-Tarsûsî’nin “Tabsıratu Erbâbi’l-elbâb fi Keyfiyyeti’n-Necât fi’l-Hurub” adlı eseri ve Orta Çağ İslâm Tarihçiliği Bakımından Önemi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C XXXXIII, 2010.

H. R. Ellis Davidson, “The Secret Weapon of Byzantium”, *Byzantinische Zeitschrift* 66/1.

Henry W. L. Hime, *Gunpower and Ammunition: The Origin and Progress*, New York, 1904.

Lewis, Archibald L., *Naval Power and Trade in the Mediterranean A.D. 500-1100*, New Jersey 1951.

Hitti, Ph.K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 2011.

H. Pryor John, Jeffreys, Elizabeth M., *The Age of Dromon: The Byzantine Navy ca 500-1204*, Laiden 2006.

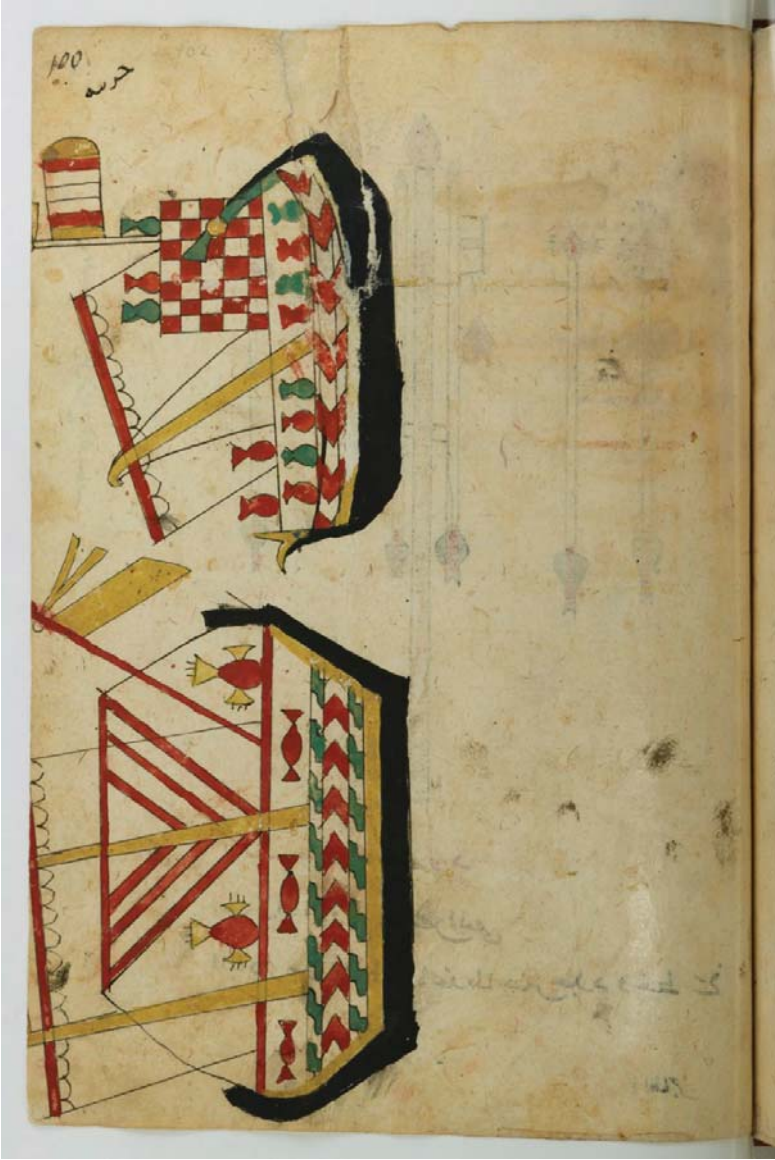
Runciman S., “Deniz Kuvvetlerinin Orta Çağ Tarihindeki Rolü”, *III. Türk Tarih Kongresi*, 15-20 Kasım 1943. TTK (2010).

Tarek M. Muhammad, “Ibn Mangli and Naval Warfare: The Question of Greek Fire between the Muslim and Byzantines”, *International Journal of Maritime History*, XXI/1 (2009).

Ekler

Ek 1: Orta Çağ'dan kalmış seramik bir neft şişesi örneği

Ek 2: Hasan el- Rammah'ın "*Kütübü'l-Furûsiyye fî Resmü'l-Cihâdü'l-Mahtütat*" adlı eserinde neft şişesi taşıyan bir gemi